

ÚS TAKOMST

OPROEP AAN NIEUWE GEMEENTELIJKE COALITIES IN FRYSLÂN

SAMEN NAAR 2035

SAMEN

Ús Takomst

Oproep aan nieuwe gemeentelijke coalities in Fryslân!

De komende bestuursperiode bepaalt de toekomst van Fryslân naar 2035
Fryslân staat voor grote veranderingen. Planbureau Fryslan en Rabobank wijzen op demografische ontwikkelingen, druk op natuur en ruimte, economische uitdagingen en een groeiende zorgvraag die vragen om scherpe keuzes. Tegelijk heeft Fryslân unieke kwaliteiten: een sterke mienskip, innovatieve sectoren en een hoge brede welvaart.

Vanuit het **Manifest van Generatie Fryslân 2035** werkt een brede coalitie van organisaties, inwoners en professionals aan een toekomstbestendig Fryslân. Met **Ús Takomst** is een gezamenlijk startprogramma ontwikkeld richting 2035. De komende bestuursperiode is beslissend om deze beweging te versnellen.

Waarom dit nu nodig is
Fryslân staat voor grote uitdagingen:
- dubbele vergrijzing en minder werkenden
- toenemende zorgdruk en eenzaamheid
- druk op natuur, water en landbouw
- relatief laag economisch verdienvermogen

Tegelijk liggen er grote kansen op het gebied van **water, bodem, circulariteit en sterke gemeenschappen**. Door nu samen te investeren groeit Fryslân uit tot voorbeeldregio voor brede welvaart en duurzame ontwikkeling. Laten we de lat hoog leggen voor deze prachtige regio: onbegrensd ambitieus.

De agenda voor de toekomst
Samen aan de slag met de toekomst van Fryslân! Met partners en de mienskip zijn **11 thematische transities** uitgewerkt in de categorieën economie, ecologie en sociaal. Met verdieping op wat je **zelf, samen** en als **systeem** kunt doen om de transitie te versnellen.

Deze maken we concreet en illustreren we via een startprogramma met **11 Flaggeskip-projecten**, zoals:
Bloeiweken in dorpen en wijken, Sociale Voedseltuinen, Economische Agenda, Circulair & Biobased Bouwen, Rondweg Franeker, Gezonde Korte Voedselketen en Leiderschapsprogramma voor jonge professionals
Prachtige initiatieven die ons nu al leiden naar 2035 en voorbeelden zijn voor nieuwe ontwikkelingen.

Onze oproep aan nieuwe coalities
Wij roepen Friese gemeenten op om in de coalitieakkoorden:
1. **Het Manifest Generatie Fryslân 2035 te gebruiken als richtinggevend kompas -** naar 2028 en 2035.
2. **Ruimte te bieden aan initiatieven uit de mienskip** – via beleid, capaciteit en financiering.
3. **Succesvolle Friese initiatieven op te schalen** – samen met samenleving, onderwijs en bedrijfsleven.
4. **Samen te werken aan één sterk Fries verhaal en lobby** – richting Den Haag en Brussel.
5. **Toekomstgericht beleid te stimuleren** – draagvlak door participatie en een generatietoets op beleid.

Samen naar Ús Takomst
De urgentie van de opgaven vraagt om samenwerking, verbinding en samenhang. We zijn volop bezig en dat willen we opschalen. Daarvoor zoeken we actief samenwerking en dialoog met iedereen die dat wil. De toekomst van Fryslân maken we samen! Maak met ons in de komende coalitieperiode het verschil.

ÚS OANPAK

Ús Takomst - samen naar 2035

Het startpunt voor Ús Takomst is het Manifest van Generatie Fryslân 2035. In 2022 formuleerden meer dan 100 jonge werkenden hierin de hoofdlijn van de ambities die GF2035 wil realiseren: het Fryslân waar wij in 2035 willen wonen, werken en leven. Nu nemen we de vervolgstap, de route richting de realisatie van ons Manifest. Niet alleen, maar met de mienskip en met partners die het Manifest omarmen en hier volop aan werken. En we doen een oproep, een uitnodiging. Aan iedereen in de regio en daarbuiten. We zoeken actief samenwerking en dialoog. En nu, een uitnodiging specifiek aan u: de Friese politiek.

Urgentie voor een Friese aanpak naar 2035

Fryslân staat voor grote opgaven op het gebied van demografie, economie en leefomgeving. Planbureau Fryslân en Rababank (2025) schetsen deze opgaven en onderbouwen het cijfermatig en kwalitatief. De voornaamste uitdagingen en kansen voor de Friese regio die hieruit zijn gebleken:

- Uitdagingen:
  - Teruglopend aantal werkenden en een stijgend aantal ouderen (dubbele vergrijzing)
  - Minder mantelzorgers beschikbaar per zorgbehoevend persoon
  - Stijgend aantal eenpersoonshuishoudens én gevoel van eenzaamheid
  - Relatief laag verdienvermogen / toegevoegde waarde / innovatiekracht
  - Jongvolwassenen (18-35) in Fryslân ervaren de meeste stress en lopen het grootste risico op psychische klachten t.o.v. andere leeftijdsgroepen
- Kansen:
  - Hoog niveau van welzijn (bovengemiddeld gelukkige regio in NL)
  - Economische toekomstbestendige topsectoren: bodem, water en circulair
  - Gevoel van 'mienskip' en hoog aantal vrijwilligers (voorbeeld: 'Bloeidorpen')
  - Positief binnenlands migratiesaldo (na jaren van uitloop)
  - 'Meest circulaire regio wereldwijd' in 2025

Samen werken aan het Manifest van GF2035 biedt richting aan het oplossen van deze uitdagingen en het verzilveren van de kansen. Daarom reiken we eenieder de hand die gezamenlijk hier aan wil werken.

11 transities mét handelingsperspectief

Vanuit ons Manifest hebben we 11 transities (sociaal, economie en ecologie) benoemd die volgens ons essentieel zijn voor de toekomst van Fryslân en die natuurlijk ook op andere plekken al de nodige aandacht krijgen. Die toekomstgerichte veranderingen beschrijven we, hieronder, vanuit het 'Wêrom', het 'Hoe' en het 'Wat' van de transitie. Ons pleidooi is te werken vanuit een samenhangende aanpak waar 650.000 Friezen hun rol binnen kunnen spelen, als individu (zelf), met je directe omgeving (samen) en in de regio (systeem):

1. **Zelf**

Dat gaat om eigenaarschap van wat je zelf kunt doen: zelf doelen realiseren. Waar je binnen je gezin of eigen leefomgeving voor kunt kiezen. Denk aan: verantwoord eten, je huis isoleren, naar elkaar omkijken.

2. **Samen**

Dat is het niveau van waar je samen wilt werken om een bepaalde impact te realiseren. Door je te verenigen in je dorp/wijk (bijvoorbeeld voor sociale en culturele activiteiten of een energiecoöperatie), in je eigen organisatie met collega's aan de slag te gaan of je op provinciaal niveau te organiseren in een netwerk zoals die van Circulair Friesland.

3. **Systeem**

Dat gaat over afspraken die we met elkaar moeten maken om de transities ook succesvol te kunnen realiseren. Het ontwikkelen van impactvolle missies en programma's: denk aan het maken van samenwerkingsagenda's, aanpassingen in wetgeving of investeringsprogramma's. In het Friese, én als bijdrage aan (inter)nationale opgaven.

ÚS OANPAK

Ús Takomst - samen naar 2035

Ook kiezen we voor een brede benadering in verbindende, verdiepende en verbeeldende projecten en initiatieven. Naast analyse (hoofd) is verbeelding, gevoel en verantwoordelijkheid (hart) essentieel voor transitie. Zeker als het doorwerkt naar uitvoering (handen). Verbeelding kan helpen om de hunkering voelbaar te maken, commitment te creëren, iets tastbaar te maken (beeld, object, taal).

Verbinden, inspireren en activeren

Binnen het bovenstaande raamwerk van enerzijds de inhoudelijke transitieopgaven en de activering op verschillende niveaus gaan we projecten en programma's definiëren. Projecten die ons helpen het Manifest te realiseren. Met 'Ús Takomst' leveren we een stevig startprogramma op van een samenhang aan impactvolle initiatieven. Initiatieven die nu al bijdragen aan het GF2035-Manifest en we in de komende jaren graag schaal zien maken. Wij noemen ze hier: 'Flaggeskip-projecten'. Initiatieven die ons nu al leiden naar 2035 en als voorbeeld dienen voor nieuwe ontwikkelingen. In de komende jaren breiden we dit startprogramma uit in samenwerking met onze partners. We ontwikkelen met elkaar nieuwe projecten en zoeken actief samenwerking en dialoog met anderen. En we nodigen u daar graag bij uit. Om samen nog meer impact te maken. En het Manifest in 2035 gerealiseerd te zien.

Stap voor stap - samen naar 2028

In 2028 willen we de concrete initiatieven stevig zichtbaar maken. We zien het als tussenjaar op weg naar 2035. We brengen lopende en nieuwe initiatieven bij elkaar. Dat meer samenhangend doen geeft ons de mogelijkheid om versplinterde initiatieven meer tot collectieve impact te ontwikkelen. Een (klein) tastbaar initiatief maakt samen een groot gebaar. En nee, de ambitie is niet in 2028 de gehele transities volbracht te hebben. Het is bedoeld als kompas om de toekomst samen stap voor stap in te kleuren: een hoopvol en toekomstbestendig verhaal voor Fryslân. Diverse initiatieven zijn al in kaart gebracht en ontwikkelingen van nieuwe projecten zijn gestart tijdens de avonden van Ús Takomst.

OPROP OAN GEMEENTEN

De voorliggende oproep is een uitnodiging aan de Friese gemeenten om, juist in de coalitievorming van 2026, bij te dragen aan deze gezamenlijke beweging richting een toekomstbestendig Fryslân. Dat vraagt om samenwerking aan de grote maatschappelijke en ruimtelijke opgaven. Deze oproep vraagt niet om een compleet nieuwe agenda naast het bestaande, maar om verbinding, versterking en gezamenlijke richting in de transities waar we als Fryslân voor staan.

In dat licht vragen wij Friese gemeenten om de volgende vijf punten in overweging te nemen:

1. **Gebruik het Manifest Generatie Fryslân 2035 als richtinggevend kompas**
Het Manifest van Generatie Fryslân 2035 biedt een samenhangend toekomstperspectief voor Fryslân. Het kan dienen als inhoudelijk kompas bij het ontwikkelen van nieuw beleid en bij het verbinden van bestaande programma's en initiatieven aan één gezamenlijke langetermijnvisie.

2. **Biedt ruimte aan initiatieven uit de mienskip**
Veel vernieuwende ideeën en projecten ontstaan in de samenleving. We roepen gemeenten op om deze beweging te versterken door ruimte te bieden in beleid, capaciteit en financiering. Ondersteun impactvolle initiatieven die bijdragen aan de transitieopgaven, verbind lokale projecten aan bredere regionale programma's en stel kennis, netwerken en middelen beschikbaar voor opschaling.

3. **Help succesvolle Friese initiatieven opschalen**
In Fryslân bestaan al tal van sterke projecten en samenwerkingsverbanden. Door te investeren in bestaande structuren en programma's dragen gemeenten bij aan het opschalen van succesvolle initiatieven. Werk hierin samen met maatschappelijke organisaties, onderwijsinstellingen en het bedrijfsleven. Dat komt ten goede aan de impact en de uitvoeringskracht van Fryslân.

4. **Werk samen aan één sterk Fries verhaal en een gezamenlijke lobby**
De opgaven waar Fryslân voor staat vragen om ondersteuning en investeringen van het Rijk en de Europese Unie. Daarnaast is het essentieel om duidelijk te maken wat Fryslân te bieden heeft. Door samen te werken aan één heldere en ambitieuze Friese agenda en verhaal positioneren we ons sterker richting Den Haag en Brussel. Een gezamenlijke lobby-agenda maakt Fryslân daarin effectiever.

5. **Stimuleer toekomstgericht beleid en echte participatie**
De transities waar we voor staan vragen om breed draagvlak en actieve betrokkenheid van inwoners, ondernemers en organisaties. We roepen op om ruimte te geven aan participatie en het instellen van een generatietoets op beleid: welke keuzes maken we nu, en wat betekenen die voor de generaties van morgen? Geef daarbij ook ruimte aan medewerkers om actief bij te dragen aan deze toekomstagenda.

De toekomst van Fryslân maken we samen. Gemeenten kunnen hierin een sleutelrol spelen. Ús Takomst is een uitnodiging voor samenwerking. Om met alle partners mee te bouwen aan een Fryslân waarin welzijn, verbondenheid en een toekomstbestendige economie hand in hand gaan.

We nemen u graag mee: samen naar '**Ús Takomst**'.

Fryske taal
Museaal
SYSTEEM
SAMEN
ZELF
VERDIEPING

ENERZJY

WÊROM

Voor Fryslân betekent dit een enorme ruimtelijke opgave.
Uitdaging: potentiële energieleverancier voor Nederland vs. beschermen van een uniek landschap.
Extra uitdaging: netcongestie.

HOE

De doelstelling van het Klimaatakkoord om de CO2-uitstoot in 2030 met 49% en in 2050 met 95% te reduceren, vormt de harde ondergrens. Focus op: energie besparen (o.a. energie armoede), netcongestie oplossen en aardgastransitie – koplopersrol in Nederland (van belang om keuzes te maken qua focus en onderscheidend te zijn). Nieuw businessmodel ontwikkelen waarin langjarig kostprijs gebaseerde afspraken gemaakt worden en een gemeenschap die zo veel mogelijk energie in eigen regio opwekt en behoudt.

"Onze energie is goedkoop, betrouwbaar en in eigen duurzaam beheer opgewekt."

WAT

Zelf

- Isoleren, energie besparen, groene stroom en dynamische contracten
- Individuele/collectieve alternatieven voor aardgas
- Wandelen, fietsen, OV, deelmobiliteit en elektrisch rijden

Samen

- Flexjagen (grote verbruikers die het net ontlasten op bepaalde momenten) (netcongestie)
- Bedrijven en huishoudens loadshiften naar betere momenten (netcongestie)
- Seizoensopslag van (collectieve) warmte
- Deelauto's realiseren in dorpen/wijken

Systeem

- Collectiviteit organiseren: Fries maatschappelijk energie ontwikkelbedrijf, warmtesystemen, ruimte voor eigen opwek, deelmobiliteit
- Grootschalige isolatiecampagnes
- Focus op energie besparen, oplossen netcongestie en aardgastransitie

OPROP

- Zet in op het **organiseren van collectiviteit** bij inwoners en bedrijven: ontwikkel een 'Fries maatschappelijk energie ontwikkelbedrijf', zet collectieve warmtesystemen op, creëer ruimte voor eigen opwek in dorpen en wijken (naar Deens model) en stimuleer (elektrische) deelmobiliteit.
- Zet in op Fryslân als proeftuin voor **netcongestie** oplossingen voor bedrijven en woningen
- Deel **goede voorbeelden** van inwoners die al volop op verduurzaming hebben ingezet, benoem bijvoorbeeld 'groene ambassadeurs' in dorpen/wijken en zet een duurzame huizenroute op.
- Blijf inzetten op de inzet van **energiecoaches en Fixteams**.

WETTER

WÊROM

Extreem weer, zeespiegelstijging en bodemdaling maken dat ons watersysteem toekomstbestendig moet worden om overstromingen, droogteschade, veenafbraak met CO2-uitstoot en verdere bodemdaling tegen te gaan. We gebruiken nu nog te veel water p.p.p.d. Schoon water wordt schaarser door vervuiling vanwege het gebruik van milieuvreemde stoffen.

HOE

Water en bodem zijn sturend in ruimtelijke ontwikkeling. We zijn zelfvoorzienend in ons waterverbruik. Fryslân voldoet aan Europese normen voor waterkwaliteit (Kaderrichtlijn Water). Watertechnologie is een speerpunt van de regionale economie. Hoe we omgaan met ons water wordt gezien als de spiegel voor de kwaliteit van de samenleving.

"In de Friese wildernis leren we samen de natuur opnieuw kennen."
"In alle keuzes die we maken kijken we naar de lange termijn en de impact op volgende generaties."
"Ons eten wordt lokaal verbouwd. Met als enige toevoeging de schone Friese buitenlucht en onze rijke bodem vol leven."

WAT

Zelf

- Waterfootprint verminderen door koopgedrag aan te passen (natuurlijke materialen, tweedehands, biologisch, minder vlees/zuivel
- Slimme watermeter, waterbesparende douche/kraan en waterrecyclingsystemen
- Water opvangen op eigen terrein: tuin vergroenen, regenton en groene daken

Samen

- Wijkwaterbattles organiseren: serious gaming (Grendel Games)
- Top 5 waterbesparende maatregelen communiceren en onderwijzen
- Meer groen in de buurt, wadi's aanleggen en aanhaken bij NK Tegelwippen

Systeem

- Vernatting in landschap mogelijk maken waar nodig voor veiligheid en zoetwaterbeschikbaarheid
- Uitvragen in nieuwbouw en (grootschalige) renovatie

OPROP

- Maak water en bodem sturend middels de omgevingsvisie, bij alle ruimtelijke ontwikkelingen. Stimuleer groen in de gebouwde omgeving en berg zoveel mogelijk water lokaal.
- Neem in alle nieuwbouw- en (grootschalige) renovatieopgaven mee: waterrecycling, -opvang en -besparing verplichten. Verbonden aan het economische speerpunt 'watertechnologie' van Fryslân.
- Verander de prijsstelling van water naar een progressief systeem, waarbij je als grootverbruiker meer betaalt. Ook voor vervuilende activiteiten vanuit industrie, landbouw en burgers moet betaald worden. Beloon burgers voor waterberging en afkoppeling.
- Zorg voor goede regels rondom landgebruik die bijdragen aan voldoende en schoon water en gezondheid zoals regels rondom lelieteelt.

NATUER

WÊROM

De urgentie ligt in de ecologische grenzen die bereikt zijn; zonder herstel dreigt een onomkeerbare instorting van ecosystemische balans. Ecosysteemdiensten zoals bestuiving, natuurlijke plaagbestrijding, bodemkwaliteit en waterzuivering staan onder hoge druk. De mens is onderdeel van de natuur; we zijn onderweg naar 'ecosysteemdenken' in plaats van 'egosysteemdenken'.

HOE

Voltooiing van het Natuurnetwerk Nederland (NNN) in Fryslân. 74% van de stikstofgevoelige natuur zit onder de Kritische Depositiewaarde (KDW). Uitvoering van beleid en wetgeving, zoals Kaderrichtlijn water (KRW) en de Nederlandse Bossenstrategie. Realisatie van 'basiskwaliteit natuur' in het gehele landelijk gebied (buiten reservaten). Ook bewustwording en gedragsverandering van de samenleving over de te maken keuzes en het waarom zijn van belang.

"In de Friese wildernis leren we samen de natuur opnieuw kennen."

WAT

Zelf

- Eigen tuin vergroenen, ont-stenen, aanplanten van inheems plantmateriaal, aanleg groene dakenn. Aanhaken bij: Jouw Tuin Zoemt, NK Tegelwippen, Steenbreek, Streektuinen, Straatboer
- Excursies in de natuur voor verbinding en bewustwording & 'Nature Journalling'
- Deelnemen aan boomplantacties en natuurwerkgroepen. Aanhaken bij: Meer Bomen Nu, Beammen foar Elkenien,

Samen

- Verhogen biodiversiteit door gezamenlijke projecten, zoals Geboortebos, voedselbos, Groene Wijkbeweging
- Vergroten verbinding met natuur, door groene bedrijfsuitjes, aanstellen 'groene ambassadeurs', aansluiten bij platformen zoals biodiversiteit.frl
- Bloeiweken, Arcadia en een Friese Natuurfeestdag als versnellers en verbinders voor deze ontwikkeling

Systeem

- Provinciaal Herstelprogramma Biodiversiteit doorontwikkelen en opschalen
- Naar verbod op PFAS, microplastics en bestrijdingsmiddelen (te beginnen in/nabij natuurgebieden) en rechten voor de natuur toekennen aan specifieke gebieden
- Ruimte voor aankoop natuur (naar voorbeeld 90ha van burgers)/ontwikkelen van NNN
- Provinciebrede bewustwordingscampagnes aanjagen, zoals: "Rûchte is it Nije Moai"

OPROP

- Een aanspreekpunt ontwikkelen voor alle natuurgerelateerde vragen, waar zij op de hoogte zijn van activiteiten die er op diverse bestuurs- en uitvoeringsniveaus plaatsvinden.
- Doelgericht sturen op ecosystemische balans, inclusief het uitvoeren van relevant natuurbeleid en -beheer, inclusief aanpassen, optimaliseren, verbeteren van eigen groen beheer.
- Crossectoraliteit van natuurbeleid met landbouwbeleid, zorg, woningbouw etc. stimuleren.
- Structureel ondersteunen van educatie- en culturele instellingen die zorgen voor natuurverbondenheid in de Fryske Mienskip.
- Lobby naar boven-gemeentelijke (provinciale, landelijke) ambtelijke organisaties voor het verbeteren van bijvoorbeeld natuureducatie, natuurherstel en verbod op vervuilende middelen.
- Ondersteunen van initiatieven zoals Geboortebossen, Voedselbossen, Sociale Voedseltuinen, Meer Bomen Nu en Bloeiweken

LÂNBOU/ITEN

WÊROM

De opgave voor de landbouw en daaraan gelieerde voedselproductie is een economische en culturele pijler van Fryslân en staat onder druk. De sector heeft gelijktijdig te maken met knellende milieudruk (stikstof, klimaat, waterkwaliteit, biodiversiteit), als ook met de opgave bij te dragen aan gezonde producten en productiemethodes. Die chinese bordentruc gaat alleen lukken als ook het economisch rendabel kan blijven functioneren.

HOE

Het doel voor 2035 is dat de landbouw gaat opereren binnen milieurandvoorwaarden. 25-30% van het areaal is biologisch of natuurinclusief ingericht. Verdienmodel boeren is, naast voedsel of grondstoffen, verbreed naar o.a. natuurbeheer of energieopwekking. 'Bodem' heeft zich als economisch speerpunt voor Fryslân bewezen.

"Ons eten wordt lokaal verbouwd. Met als enige toevoeging de schone Friese buitenlucht en onze rijke bodem vol leven. We eten met de seizoenen en sluiten daarmee beter aan op ons natuurlijke ritme."

WAT

Zelf

- Bijdragen aan eiwittransitie (meer) plantaardig, met de seizoenen en biologische producten kopen
- Aansluiten bij voedselcoöperatie (korte keten/lokale boeren), zelf voedsel verbouwen (moes- en schooltuinen) en herwaardering voedsel als bron voor gezondheid
- Gebruik door landbouw geproduceerde biobased materialen (bouw, verf, kleding)

Samen

- Sociale Voedseltuinen en Voedselbossen ondersteunen en oprichten
- Begrip voor positie van boeren en inzicht in barrières in markt
- Anders inkopen in je eigen organisatie (overheden, bedrijven, zorg en onderwijs)
- Toekomstbestendige initiatieven als Agricycling, Urgende (7-vinkjes) en ANLb benutten als versneller (circulaire landbouw)

Systeem

- 'Bodem' als economisch speerpunt voor
- Herwaardering voedsel: bron van gezondheid en introductie True Pricing
- Inzet op de korte keten middels: Bioregio Greidhoeke, voedselcoöperaties, boerderijwinkels en inkoopbeleid organisaties
- Actief grondbeleid voor o.a. innovatieve landbouw initiatieven en nieuwe betreders (jonge boeren)

OPROP

- Stimuleer projecten in de eigen gemeente die bijdragen aan korte voedselketen en neem barrières in regelgeving weg voor initiatiefnemers, en ondersteun bij financiering, netwerk en organisatie.
- Koop als gemeente zelf lokaal in en help andere organisaties om dit voorbeeld te volgen.
- Activeer samen met andere Friese overheden de komst van gezamenlijke kennis-innovatie agenda en stimuleer projecten die in die context actief zijn (bijv. Bioregio Greidhoeke, ANLb, Voedselcoöperaties).
- Stel intern gemeente capaciteit beschikbaar op deze landbouwtransitie opgave
- Ontwikkel met overige overheden een strategie om Fryslân te positioneren als koploper regio voor deze opgave, met 'bodem' als economisch speerpunt.

SIRKULÊR

WÊROM

De urgentie wordt gedreven door grondstofschaarste, geopolitieke afhankelijkheid en de ecologische footprint van productie. Fryslân heeft een sterke uitgangspositie door de aanwezigheid van een hecht netwerk en specifieke clusters. Opschaling vraagt om nieuwe ketens, systeeminnovatie en nieuwe wet- en regelgeving. Gedragsverandering is nodig: de urgentie wordt nog te weinig gevoeld en de makkelijke keuze is vaak niet de schoonste keuze.

HOE

Primaire grondstoffen: 50% reductie 2030, 100% circulair 2050. Fryslân meest circulaire regio wereldwijd, van 10,6% circulair (2025) naar 20% in 2035. 100% circulair inkopen in 2035. 30kg restafval per inwoner per jaar in 2030 (Leeuwarden). Circulaire economie als belangrijke pijler in de Friese economie m.b.t. impact én verdienvermogen.

"Wat kan, regelen we zelf lokaal in samenwerking tussen stad en platteland. We hebben een deeleconomie, waarin gebruik belangrijker is dan bezit."
"Afval bestaat niet meer: alles wat we doen is circulair."

WAT

Zelf

- Koop circulaire spullen: lage impact, repareerbaar, abonnement (geen bezit), tweedehands/vintage, natuurlijke materialen, lokaal
- Gebruik inzicht in eigen afval voor vermindering (i.c.m. DIFTAR / Omrin)
- Gebruik wat je hebt, repareer dit en deel het met anderen (in je buurt, organisatie of school)

Samen

- Aanhaken bij 'Heel Fryslân Repareert & Deelt': repaircafés, deelplatform in eigen dorp/wijk, gereedschapsbank, reparatiepunten fietsen
- Ontwikkelen circulaire, regionale ketens omtrent hergebruik (afval) en biobased (landbouw)
- Aan de slag in je eigen organisatie door circulair inkopen, oprichten van intern Green Team en samenwerken op jouw bedrijventerrein

Systeem

- DIFTAR systeem introduceren in iedere gemeente
- Circulair inkopen voor alle overheden en bedrijven (100% in 2035)
- Investeringsklimaat optimaliseren voor circulaire bedrijvigheid met Fryslân als wereldwijde koploper circulaire economie (water, bodem, plastics, biobased)
- Organiseren van 'urban mining' centrum - opslag en hergebruik van tweedehands (bouw)materialen - en oprichten van Textielhub Fryslân

OPROP

- Kies als gemeente voor 'circulair inkopen, tenzij', om zo toekomstbestendige productie, innovatie en regionale economie te stimuleren. Dit vergroot de concurrentiekracht van ons lokale bedrijfsleven.
- Gezamenlijke lobbyboodschap ontwikkelen op 'Fryslân wereldwijd circulaire koploper', versterking regionale branding en aantrekken van talent en financiering voor regionale economie.
- Stel circulaire eisen aan maatschappelijk vastgoed en bouw circulair, biobased en losmaakbaar. Bij elk nieuw project worden vanaf de start circulaire ambities neergezet.
- Implementeer het DIFTAR systeem om een eerlijk afvalsysteem te garanderen, waarin nieuwe regionale ketens kunnen ontstaan en de afvalproductie flink afneemt.
- Sociale Voedseltuin locatie in eigen gemeente aanwijzen en ondersteunen.
- Aanhaken bij programma's Heel Fryslân Repareert & Heel Fryslân Deelt en deze verbinden aan de Bloeiweken in alle dorpen en wijken.

PRODUKTIVITEIT

WÊROM

Dubbele vergrijzing én ontgroening. We moeten de economie steeds meer dragen met steeds minder mensen. Het verdienvermogen in Fryslân is relatief laag, met een hoog niveau van ervaren geluk.

HOE

(Blijven) investeren in een economie die de problemen van de toekomst oplost, met mensen die welkom zijn in Fryslân. Inzet op Brede Welvaart i.p.v. Bruto Nationaal Product.

"Impact vinden we belangrijker dan winst maken"
"de iepen mienskip verbindt generaties die zorgen voor elkaar"

WAT

Zelf

- Ondernemers triggeren te bewegen van een focus op groei/winst/meermeermeer naar een focus op meer waarde, door middel van presentaties, workshops en trainingen
- Een expat of internationale student vragen om mee te doen aan een bloeiweek

Samen

- Onderzoek & praktijk in onderwijs dragen bij aan regionale opgaven, via het Onderwijsakkoord Fryslân tot 2030 met zo'n 20 concrete onderwijsprojecten.
- Uitdragen hoe we in Fryslan investeren in economie die de problemen van morgen een antwoord bieden, om zo mensen aan te trekken die daar ook aan willen werken. Grutsk zijn op wat we doen!
- Met International Welcome Center North internationals aantrekken voor Fryslân.
- Samenwerken op jouw bedrijventerrein voor een gezonde, inclusieve en circulaire omgeving.

Systeem

- Met Economic Board Fryslân werken aan drie missies: water, bodem en circulair. Stimuleren van deze missies en investeringsagenda's ontwikkelen voor de regio (inclusief lobby).
- Monitoren van brede welvaart om te meten wat belangrijk is (naast verdienvermogen), gebeurt realtime en wordt gepubliceerd door Planbureau Fryslân.

OPROP

- Ondersteun ondernemers bij circulair werken en samenwerken. Stimuleer korte ketens (o.a. door eigen inkoopbeleid). Ontwikkelen bedrijventerreinen samen met ondernemers die groen, gezond en energie-efficiënt zijn. Dit draagt bij aan een toekomstbestendige economie en een steviger vestigingsklimaat.
- Zet in samenwerking met Economic Board Fryslân in op de Friese expertise in water, bodem en circulair (de meest circulaire regio ter wereld) en de kracht van een verbonden mienskip. Dit alles in de context van een brede economie als fundament. Om met minder mensen, toch steeds meer te kunnen doen om de brede welvaart in Fryslân in stand te houden.
- Ondersteun initiatieven van inwoners die eraan bijdragen dat iedereen die wil werken aan schoner, gezonder en gelukkiger Fryslân zich welkom voelt in de Fryske Iepen Mienskip.

TOERISME

WÊROM

Toerisme-, recreatie- en vrijetijdssectoren in Fryslân dienen bij te dragen aan brede welvaart in de regio.

HOE

Van volumetoerisme naar waardevolle gastvrijheid. Een open, gastvrije regio waar toeristen de regio beter achterlaten (regeneratief toerisme).

"In de Friese wildernis leren we samen de natuur opnieuw kennen"
"We eten met de seizoenen en sluiten beter aan op ons natuurlijke ritme. Zo komen we weer in verbinding met de wereld om ons heen"
"Ons Fryslan is de provincie met prachtige wateren en de unieke, eerlijke cultuur op basis van vertrouwen"

WAT

Zelf

- Lokaal inkopen en kiezen voor Friese producten.
- Wanneer je uit eten gaat vragen naar lokale en seizoensproducten op de menukaart.
- Bezoekers laten kennismaken met het verhaal van Fryslân en de Fryske mienskip.

Samen

- 'De Bloeiweek Belibbing' -> tijdens de bloeiweken staan Fryske huizen open voor toeristen (iepen mienskip).
- 'Friezenkorting': vanuit een Frysk Fûns krijgen inwoners van Fryslân korting om in de eigen regio op vakantie te gaan.
- De Fryske Menukaart: Lokaal en regionaal eten wordt onderdeel van het horeca- en cateringaanbod. Korte ketens zijn het uitgangspunt.

Systeem

- Toeristenbelasting benutten voor duurzame investeringen voor toerisme-, recreatie- en vrijetijdssectoren: initiatieven van ondernemers en projecten die bijdragen aan natuur, landschap en lokale economie.
- Toerisme sector werkt samen om nieuwe doelgroepen aan te trekken. Dit door bijv. het toeristenseizoen te verlengen voor gepensioneerden en voor zakelijke congressen (met een weekendje erbij).
- Inzet op regeneratief toerisme: de toerist uitnodigen om meer terug te geven aan de plek waar je verblijft en geniet.

OPROP

- Lokaal inkopen en korte ketens stimuleren door dit op te nemen in toerisme- en voedselbeleid en horeca die met lokale producten werken zichtbaar te maken, samenwerkingen te faciliteren en korte ketens te ondersteunen.
- Activiteiten faciliteren door kleine subsidies beschikbaar te stellen voor makers en initiatiefnemers en door dorpen te ondersteunen bij het organiseren van activiteiten tijdens de Bloeiweken.
- Vergunningen verlenen voor kunst in het landschap, subsidies beschikbaar te stellen voor makers en ruimte te bieden voor tijdelijke opslag of plaatsing van kunstwerken.
- Toeristenbelasting gericht inzetten voor duurzame toeristische initiatieven, zodat opbrengsten uit toerisme terugvloeien naar projecten die natuur, landschap en lokale economie versterken.

YNFRA

WÊROM

De bereikbaarheid van Fryslan en de interne verbindingen zijn cruciaal voor economische ontwikkeling en leefbaarheid, maar de regio wordt nu gezien als periferie. Tegelijkertijd hebben infraprojecten een flinke impact op de regionale materiaalgebruik en CO2-uitstoot. We werken aan een Fryslân waarin we verbonden zijn op een efficiënte, duurzame manier.

HOE

We gaan van 'randregio' naar verbonden knooppunt: we organiseren een regio die verbonden is en we maken ons er hard voor dat we in verbinding staan met de rest van Nederland en Europa.

"Ons Fryslân is de provincie met prachtige wateren"
"Een Europa dat dichtbij is, met snelle en duurzame verbindingen naar andere landen"

WAT

Zelf

- Vertragen en onthaasten: wandel of fiets naar je werk en maak tijd voor je gezondheid

Samen

- We organiseren deelautosystemen in Fryslân, zodat inwoners zich samen verplaatsen
- Bedrijven gaan samenwerken om transport over water (beter) mogelijk te maken
- Werkgevers stimuleren (samen) in te zetten op zero-emissie vervoer

Systeem

- Het openbaar vervoer wordt centraal gesteld in ruimtelijke ontwikkeling. Voorbeelden van wijken met mobiliteitshubs (zoals Middelsee) worden getoond als inspiratiebron voor nieuwe wijken.
- Migratie van fauna wordt ook gestimuleerd middels insectennetwerken. Help dit aan te leggen en zorg voor deze nieuwe standaard.
- Oude infra 'opruimen' op circulaire en klimaatadaptieve wijze, rondweg Franeker als voorbeeld.

OPROP

- Markt uitvragen voor het opzetten van mobiliteitshubs bij alle Friese steden/grote kernen
- Verkeerskundige vraagstukken integraal koppelen aan de thema's wonen, ondernemer, biodiversiteit, vitaliteit
- Beleid opstellen voor een lagere parkeernorm binnenstedelijk
- Vergunningen afgeven en innovatie stimuleren in de gemeente
- Circulair aanbesteden van infraprojecten (o.a. via MKI)
- Circulair afschrijven op infraprojecten (rekenen met restwaarde)

SOARCH & WOLWÊZEN

WÊROM

Fryslân staat voor grote maatschappelijke opgaven: toenemende zorgdruk, stijgend ziekteverzuim, mentale druk bij jongeren, dubbele vergrijzing, minder mantelzorgers en afname sociale cohesie. Dat vraagt om een grotere inzet op preventie, om mensen langer en meer gezond te houden.

HOE

De ambitie is om dit om te buigen naar het concept van een 'Blue Zone': een regio waar mensen gezond en vitaal oud worden.

"In 2035 is geluk, gezondheid en welbevinden het uitgangspunt. De focus verschuift van 'ik, jij en zij' naar 'wij'. Wat lokaal geregeld kan worden, organiseren we samen — in verbinding tussen stad en platteland."
"In de zorg ligt de nadruk niet langer primair op behandelen, maar op gezondheid en preventie. Een inclusieve mienskip verbindt generaties die naar elkaar omkijken. Onderwijs sluit aan op maatschappelijke uitdagingen en draagt bij aan bewustwording en eigenaarschap."

WAT

Zelf

- Organiseer of sluit je aan bij laagdrempelige initiatieven zoals sportgroepen, buurtactiviteiten en Bloeiweken
- Kies bewust voor gezonde voeding, beweging en voldoende rust. Deel deze voorbeelden
- Kijk naar elkaar om in je directe omgeving en voorkom zo eenzaamheid

Samen

- Organiseer activiteiten in je directe omgeving, zoals Bloeiweken, koffiemomenten, voedseltuinen/-bossen, spelmiddagen, wandelgroepen en runclubs
- Werk samen met werkgevers aan vitaliteitsprogramma's, health checks en ruimte voor vrijwilligerswerk
- Stimuleer initiatieven die generaties met elkaar verbinden en jongeren actief betrekken. Zet storytelling, kunst en cultuur hiervoor in.

Systeem

- Preventie en positieve gezondheid als leidend principe in gemeentelijk beleid. Ontwikkel dit in regionale samenwerking middels de Friese Preventieaanpak
- Structurele ondersteuning van evenementen en plekken van betekenis in dorpen en wijken
- Nieuwe woonvormen stimuleren waarin generaties samenleven en naar elkaar omkijken

OPROP

- Neem preventie en positieve gezondheid op als leidend principe in gemeentelijk beleid. Werk samen met andere Friese gemeenten aan één gedeelde aanpak voor gezondheid en welzijn richting 2035 – opschaling en inbedding van de Friese Preventieaanpak.
- Ondersteun de beweging van onderop, zoals bij Bloeiweken, voedseltuinen, plekken van betekenis, vitaliteitsprogramma's en vrijwililgerswerk
- Stimuleer intergenerationele woon- en leefvormen waarin mensen meer naar elkaar omkijken

WENJE

WÊROM

Jonge mensen kunnen geen passende woonruimte vinden, terwijl ouderen in te grote woningen blijven zonder doorstroommogelijkheden naar woonvormen voor senioren. Brede welvaart in dorpen staat onder druk door minder passende woningen en verstedelijking. Bouw om woningtekort tegen te gaan zorgt voor druk op het klimaat en ruimtegebruik. Tegelijkertijd is er veel eenzaamheid en eenpersoonshuishoudens.

HOE

Van woningtekort naar generatiebestendige leefomgeving. We richten ons op doorstroming. We nemen belemmeringen weg die flexibele en gemeenschappelijke woonvormen in de weg zitten.

"In 2035 is geluk, gezondheid en welbevinden het uitgangspunt. De focus verschuift van 'ik, jij en zij' naar 'wij'."
"Een inclusieve mienskip verbindt generaties die naar elkaar omkijken."

WAT

Zelf

- Kiezen voor woonruimte die werkelijk past bij je behoefte. Kies niet voor het grootste huis.
- Kijk naar elkaar om in je directe omgeving en voorkom zo eenzaamheid.

Samen

- 'It Nije Wenjen': door nieuwe woonvormen in beeld te brengen, laten zien dat wonen niet zo hoeft als dat we nu gewend zijn (toenemend aantal eenpersoonshuishoudens). Voorbeelden zijn de Grote Kerk en het Knarrenhof (o.a. in Leeuwarden), tijdelijke woonwijken, wooncorporaties en wonen op boerenerven (Súdwest Fryslân).
- Woonconcepten ontwikkelen waarin ouderen en jongeren samenleven.

Systeem

- Zet in op circulair- en biobased bouwen: verlaging uitstoot, flexibel en betaalbaar.
- Via het programma Fryslân Bouwt Circulair groeit de vraag naar circulair en biobased bouwen, terwijl regionaal MKB het antwoord biedt op die groeiende vraag.
- Verbindt nieuwe economie aan de woningbouw (biobased, watertechnologie, netcongestie).
- Introduceer het concept 'It Nije Wenjen' waarin woning-/erfsplitsen, optoppen, transformeren, doorstromen en herbestemming wordt gestimuleerd.

OPROP

- Stel circulaire eisen aan maatschappelijk vastgoed en bouw circulair, biobased en losmaakbaar. Bij elk nieuw project worden vanaf de start circulaire ambities neergezet.
- Vergroot het woningaanbod door slim gebruik te maken van bestaande gebouwen, bijvoorbeeld via woning-/erfsplitsen, optoppen, transformeren, doorstromen en herbestemming. Wanneer nieuwbouw nodig is, bouw dan biobased en circulair. Dat zorgt voor een hoge restwaarde, een gezond binnenklimaat, lager energiegebruik én CO_2-opslag. Stimuleer daarnaast waterbesparing in woningen om toekomstige tekorten te voorkomen en de regionale economie (watertechnologie) te stimuleren.

GOVERNANCE

WÊROM

Het vertrouwen in de overheid staat onder druk. De complexe opgaven vragen om draagvlak bij inwoners en een overheid die op een nieuwe manier samenwerkt met de samenleving, met ruimte voor zelfsturing en coöperaties. Transities hebben expertise op proces en inhoud nodig én netwerken om in te ontwikkelen.

HOE

Meerjarige programma's ontwikkelen, voorbij de bestuurlijke vier jaar, op de transities waar de regio voor staat. Fryslân als voorbeeldregio van een betrokken, open en inclusieve Mienskip. Participatie als fundament onder een veerkrachtige en toekomstbestendige samenleving, juist bij moeilijke keuzes.

"Een open en inclusieve Mienskip waarin betrokkenheid bij besluitvorming niet alleen gevoeld wordt maar waarin participatie invloedrijk is."

WAT

Zelf

- Doe mee en betrek anderen! Neem deel aan Bloeiweken, burger- en plekberaden, en dorps- en wijkactiviteiten
- Sta in contact: gebruik inclusieve taal en sta open voor de ander
- Investeer in eigen ontwikkeling om mee te kunnen in transities

Samen

- Ontwikkelen van Leiderschapsprogramma (GF2035) en verbinden young professionals in eigen organisatie
- Organiseer een Bloeiweek, plek-/toekomstberaad met jouw dorp, wijk of bedrijventerrein
- Organiseer en maak nieuwe plekken van samenleven: nieuwe ruimte voor gemeenschapsvorming (fysiek) en in organisaties (bijv. jongerenpanel)

Systeem

- Participatiebeleid opstellen met inwoners
- Betrokkenheid van jongeren versterken via Tienskip, GF2035 en in dorpen via Doarpswurk
- Onderzoek alternatieve systemen zoals de Commons en Coörporaties
- Generatietoets op alle besluitvorming in gemeenten

OPROP

- Betrek diverse groepen in de samenleving bij maken van beleid. Stimuleer en ondersteun projecten van o.a. Tienskip, Doarpswurk en GF2035. Introductie van Generatietoets bij nieuw beleid.
- Meetbaar maken van impact van (zorg)preventie en betrokkenheid bij beleid.
- Stimuleer en ondersteun gemeenschapsvorming (dorps/buurtfeesten, -borrels, -kranten, -panels, -belangen) en faciliteer fysieke ruimten voor democratische geletterdheid en participatie. Gebruik inclusieve taal en open houding.
- Onderzoek nieuwe concepten zoals maatschappelijk verlof/diensttijd, Commons en Corporaties.
- Faciliteer burger- en plekberaden. Bloeiweken ondersteunen in ieder dorp en wijk, als versneller van transities en iepen/inclusieve mienskip.
- Biedt ruimte/capaciteit aan eigen jonge werkenden om actief aan transities in eigen regio te werken. Stimuleer jonge werkenden deel te nemen aan leiderschapsprogramma's.

FLAGGESKIP - PROJEKTEN

Vanuit de analyse van 11 transities zijn we tot 11 initiatieven gekomen die volop de kansen van Fryslân benutten, de sociaaleconomische uitdagingen (integraal) aanpakken én een bijdrage leveren aan de realisatie van het manifest in 2035. En natuurlijk zijn er nog veel meer initiatieven te vinden of te bedenken en te ontwikkelen. We nemen deze 'Flaggeskip-projecten' als voorbeelden, illustratief voor nieuwe ontwikkelingen: waar maken we de meeste impact, wat is stevig op te schalen én waar zit organisatiekracht achter. Initiatieven die antwoorden bieden, niet alleen in Fryslân, maar ook in Nederland en Europa. Fryslân heeft daarin veel te bieden. En de komende jaren is er volop ruimte om dit startprogramma aan te vullen, met nieuwe, impactvolle initiatieven.

In het startprogramma staan de volgende 'Flaggeskip-projecten', die dienen als voorbeeld voor nieuwe ontwikkelingen, nu al actief en impactvol zijn, en voor de realisatie van het manifest verdienen om volop opgeschaald te worden in de komende periode richting 2028.

1. **Bloeiweken - 100 dorpen/wijken in 2028**
- Freonen fan Fossylfrij Fryslân, Duurzame Gemeenschappen, Arcadia en vele anderen
- Toelichting: elk(e) dorp/wijk vormt een week lang het epicentrum van de Friese verduurzaming. Met veel activiteiten door en voor de dorpen, laten ze in hun Bloeiweek zien hoe ze op een duurzame wijze omgaan met klimaat, mienskip, gezondheid en natuur.
- Transities: alle 11 transities landen in de Bloeiweken door concrete activiteiten
- 2028: van 25 Bloeiweken in 2025 naar 100 Bloeiweken in 2028 - een grote manifestatie!

In het startprogramma staan de volgende 'Flaggeskip-projecten', die dienen als voorbeeld voor nieuwe ontwikkelingen, nu al actief en impactvol zijn, en voor de realisatie van het manifest verdienen om volop opgeschaald te worden in de komende periode richting 2028.

2. **Sociale Voedseltuinen - gezond, lokaal en onbespoten voedsel voor iedereen beschikbaar**
- Sociale Voedseltuinen Nederland (en lokale stichtingen), diverse gemeenten
- Toelichting: Sociale voedseltuinen zijn professionele tuinen die deels of volledig groenten en fruit telen voor mensen met een smalle beurs, middels een gemeenschapsgerichte aanpak en ecologische landbouw. Een plek waar mensen elkaar ontmoeten en zelf hun groenten oogsten. In Fryslân zijn al sociale voedseltuinen in gemeenten Heerenveen, Smallingerland, Ooststellingwerf en Leeuwarden.
- Impact: Landbouw, Natuur, Circulair, Zorg en Welzijn
- 2028: actief in of een plan voor implementatie voor iedere gemeente in Fryslân

3. **Programma voor iedere hoge impact sector (naar voorbeeld 'Fryslân Bouwt Circulair')**
- Circulair Friesland (200 leden - alle Friese overheden, onderwijsinstellingen, >100 bedrijven en vele partners)
- Toelichting: Fryslân is de meest circulaire regio wereldwijd (2025). Door gericht in regionale programma's samen te werken aan de sectoren met de hoogste impact (Bouw, Voedsel, Afval, Infra, Mobiliteit, Bedrijventerreinen en Gastvrijheid) ontstaan nieuwe ketens, nieuwe economie en stevige reductie op klimaatimpact. Circulair Friesland ontwikkelt vanaf 2026 nieuwe programma's zoals in 2023 gestart is met Fryslân Bouwt Circulair (focus op gebouwde omgeving).
- Impact: Energie, Water, Landbouw, Circulair, Productiviteit, Infra, Wonen
- 2028: op alle hoge impact sectoren is een regionaal programma actief en impactvol

4. **Fryslân Bouwt Circulair: water, bodem en circulariteit centraal in gebouwde omgeving en gekoppeld aan toekomstbestendige economie, zoals bij Spoordok (Leeuwarden)**
- Wetsus, Economic Board Fryslân, Circulair Friesland, gemeenten, provincie, Wetterskip, Rabobank, architecten, bouwbedrijven, landbouw
- Toelichting: sinds 2023 werken bedrijven en opdrachtgevers (gemeenten, woningcorporaties en provincie) actief samen in 'Fryslân Bouwt Circulair'. Hiermee wordt circulair en biobased bouwen de norm in Fryslân en draagt de bouw middels innovatie en toepassing bij aan de regionale economie. Meer inzet op bestaande bouw is nodig voor de woonopgave: woning-/erfsplitsen, optoppen, transformeren, doorstromen en herbestemming ('It Nije Wenjen').
- Impact: Energie, Water, Landbouw, Circulair, Productiviteit, Infra, Wonen
- 2028: meer dan 50 voorbeeldprojecten zijn uitgevoerd en 'It Nije Wenjen' is uitgewerkt

FLAGGESKIP - PROJEKTEN

5. **'Gezonde Voedselketen Fryslân' - (bio) korte keten voor (grote) organisaties en consumenten**
- Economic Board Fryslân, Better foar Letter, Bioregio Greidhoeke, Circulair Friesland
- Toelichting: het stimuleren van de korte keten (zeker voor biologische producten) levert een stevige bijdrage aan een gezonde bodem, mens en economie. De komende jaren wordt gewerkt aan een aanpak waarin (grote) afnemers stap voor stap meer inkopen in de korte keten, waarmee dit een volwassen regionale keten en economische speler wordt. Consumenten kunnen aanhaken via diverse kanalen.
- Impact: Water, Landbouw, Circulair, Toerisme, Zorg en Welzijn
- 2028: samenwerking staat met tenminste 30 afnemers, 10 boeren en 3 distributeurs

6. **Geboortebos Fryslân - voor iedere Fries een boom (voorbeeld Sudwest-Fryslân)**
- Gemeenten, provincie, Meer Bomen Nu, FMF, Staatsbosbeheer, It Fryske Gea, Arcadia
- Toelichting: om de natuuropgave in Fryslân aan te pakken lopen vele initiatieven op het gebied van biodiversiteit en natuur. Om de Mienskip volop te betrekken zou de opschaling van het initiatief Geboortebos (zie voorbeeld gemeente Sudwest-Fryslân) een prachtige oplossing zijn: voor iedere Fries een boom! Hiermee kun je vele initiatieven aan elkaar knopen en de vergroening van onderop faciliteren. Een bijzonder vervolg op het iconische project van Arcadia: Bosk (2022).
- Impact: Water, Natuur, Landbouw, Wonen, Infra, Zorg en Welzijn
- 2028: het geboortebos is omarmd door alle Friese gemeenten en provincie

7. **3 economische missies: bodem, water en circulair (stuwende economie)**
- Economic Board Fryslân, Watercampus, Sûne Grûn, Circulair Friesland
- Toelichting: Planbureau Fryslân en Rabobank ('Voorbij de Friese Paradox') zijn helder in hun advies: Fryslân moet keuzes maken voor toekomstbestendige economie en uitgaan van haar krachten. Oftewel: water (Watercampus), bodem (landbouw) en circulair (meest circulaire regio wereldwijd). De Friese economie is relatief kwetsbaar en het verdienvermogen laag. Deze 3 missies geven een boost aan de stuwende economie van Fryslân, met positieve voordelen voor de gehele regio (brede welvaart). EBF is leidend in deze agenda. Een investeringsagenda en een ondersteunende, oplossingsgerichte lobby richting Den Haag en Brussel zijn nodig.
- Impact: Water, Landbouw, Circulair, Productiviteit, Zorg en Welzijn, Governance
- 2028: de 3 missies bodem, water en circulair worden door heel Fryslân (uit)gedragen

8. **Proeftuin 'Netcongestie Oplossingen'**
- FEA/FET, Programma Verduurzaming Bedrijventerreinen, Freonen fan Fossylfrij Fryslân, Fries Energiehuis, gemeenten, provincie
- Toelichting: netcongestie is een enorme uitdaging voor de BV Nederland en de verduurzaming ervan. Groei van bedrijven(terreinen) komt hierdoor in gedrang. Leeuwarden is zelfs de eerste locatie in Nederland geweest die hier mee te maken kreeg. Belangrijk dat de regio oplossingen ontwikkelt voor het Friese bedrijfsleven en deze ook opschaalt en deelt met de rest van Nederland. Inzet hierop is een unieke uitgangspositie voor de regio en sluit aan op de samenwerking van onderop en in de triple helix. Denk aan: flexjagen, open en transparante samenwerking, beter verdelen van energie, en beter met elkaar afstemmen van voorspellingen en beleid.
- Impact: Energie, Circulair, Productiviteit, Wonen
- 2028: eerste pilots op bedrijventerreinen zijn actief, opschaalbaar en deelbaar

FLAGGESKIP - PROJEKTEN

9. **Rondweg Franeker - versmallen als het kan, verbreden als het moet!**
- Inwoners Franeker, gemeente, provincie, Arcadia
- Toelichting: de rondweg van Franeker werd in 1969 aangelegd, maar heeft voor bezoekers van Franeker niet geresulteerd in een robuuste infrastructuur die zorgt voor een zekere en veilige bereikbaarheid van stad en omgeving. Enerzijds zijn er diverse knelpunten, terwijl de rondweg zelf te breed is voor de huidige behoefte. Dat biedt kansen voor thema's als wonen, werken, leren, recreëren, vergroenen, circulair en zorg. Franeker kan daarmee een icoonproject opzetten die stevig bijdraagt aan de leefbaarheid. Arcadia kan met beeld, verbinding en cultuur versnelling en betrokkenheid bieden.
- Impact: Water, Natuur, Circulair, Productiviteit, Infra, Wonen
- 2028: een grote culturele manifestatie van Arcadia i.s.m. bewoners en gemeente

10. **Heel Fryslân Repareert & Deelt: repaircafés, deelplatformen, educatie en bewustwording**
- Friese Milieufederatie, Omrin, gemeenten
- Toelichting: de beide programma's realiseren een dekkend netwerk van reparatie- en deelinitiatieven in heel Fryslân. Met meer zichtbaarheid en toegankelijkheid voor reparatieplekken en deelplatformen. En het realiseren van een sterkere samenwerking tussen gemeenten, organisaties en inwoners. Ook draagt het bij aan beleid en ondersteuning om repareren en delen de norm te maken. Iedereen kan meedoen en het versterkt ook de sociale verbindingen in dorpen en wijken.
- Impact: Circulair, Productiviteit, Governance
- 2028: in iedere Bloeiweek is een deel- en reparatie-initiatief actief

11. **Leiderschapsprogramma Young Professionals Fryslân**
- Generatie Fryslân 2035, werkgevers in Fryslân
- Toelichting: transities moeten gemaakt worden. Dat vraagt om mensen met de juiste vaardigheden. Het Leiderschapsprogramma van GF2035 geeft daar invulling aan. In 2026 wordt dit programma volop ontwikkeld en gelanceerd i.s.m. landelijke en regionale experts. Het programma draagt ook bij aan het aantrekken en behouden van (jong) talent voor de regio.
- Impact: alle 11 transities worden versneld door opleiden van meer transitiemakers
- 2028: de eerste 100 jonge werkenden hebben het programma gevolgd

Samen met deze fantastische partners en tweehonderd betrokken deelnemers heeft Generatie Fryslân 2035 dit startprogramma 'Ús Takomst' opgesteld. Met één doel: een schoon, gezond en gelukkig Fryslân in 2035 - oftewel, de realisatie van ons Manifest.

We zoeken actief de samenwerking en dialoog met iedereen die dat wil.

Doet u mee? Samen naar Ús Takomst!

PARTNERS

